

دست‌رسی آزاد

راه‌نمایی برای ترویج و همگانی کردن علم

به همراه معرفی مهم‌ترین منابع اطلاعات علمی دسترسی آزاد
(کتاب، نشریه، مقاله، پایان‌نامه)

مریم صراف زاده

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

سیما آموزگار

دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران

سرشناسه	صرافزاده، مریم، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	دسترسی آزاد: راهکاری برای ترویج و همگانی کردن علم به همراه معرفی مهم‌ترین منابع علمی دسترسی آزاد...
	مریم صرافزاده، سیما آموزگار.
مشخصات نشر	تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۱۱۲ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۳۲۰-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۱۱.
عنوان دیگر	راهکاری برای ترویج و همگانی کردن علم به همراه معرفی مهم‌ترین منابع علمی دسترسی آزاد....
موضوع	نشر الکترونیکی با امکان دسترسی آزاد
موضوع	Open access publishing
موضوع	نشر الکترونیکی با امکان دسترسی آزاد -- ایران
موضوع	Open access publishing -- Iran
شناسه افزوده	آموزگار، سیما، ۱۳۷۰ -
شماره زوده	سازمان جهاد دانشگاهی تهران. انتشارات
بندی بره	۱۳۹۶ ۴دص / Z۲۸۷
رده ی دیویی	۰۷۰/۵۷۹۷۳
شماره کتابشناسی	۵۰۰۹۱۶۷

سازمان تهران
انتشارات

نام کتاب: دسترسی آزاد راهکاری برای ترویج و همگانی کردن علم	
مؤلف: مریم صرافزاده، سیما آموزگار	
ویراستاران علمی: دکتر علیرضا نوروزی، دکتر سیده فاطمه	
ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران	
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: رامین	
طراح جلد: سعید صحابی	
شمارگان: ۵۰۰ نسخه	
قیمت: ۷۵،۰۰۰ ریال	
نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۶	
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۳۲۰-۰	ISBN: 978-600-133-320-0
نشانی: تهران- صندوق پستی ۱۸۶-۱۳۱۴۵	www.jahat.ir
تلفن: ۶۶۹۵۴۳۸۱	en.jahat@gmail.com
تلفن مراکز پخش: ۶۶۹۵۴۳۸۱-۶۶۹۵۴۳۸۱-۶۶۹۵۴۳۸۱	خانه کتاب دانشگاه: ۶۶۹۷۳۴۲۳

این اثر، مشمول قانون حمایت مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف یا ناشر تکثیر و کپی برداری نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

۱۳		مقدمه
۱۷		فصل ۱. مفاهیم نظری دسترسی آزاد
۱۷		منظور از دسترسی آزاد
۱۸		جنبش دسترسی آزاد
۱۸		مزایای دسترسی آزاد
۲۰		مجوز کرییتیو کامنز
۲۱		انواع دسترسی آزاد
۲۱		الف. دسترسی آزاد سبز
۲۷		انواع دسته‌بندی ناشران در وبگاه شریا / رومثو
۲۸		دسترسی آزاد با تأخیر
۲۸		مخازن دیجیتال (واسپارگاه‌ها)
۲۹		الف. مخازن سازمانی
۳۰		ب. مخازن موضوعی
۳۰		اجباری بودن دسترسی آزاد مقاله‌ها
۳۳		ب. دسترسی آزاد طلایی
۳۳		تأمین هزینه انتشار مجله‌های دسترسی آزاد
۳۳		مجله‌های جعلی در لباس دسترسی آزاد
۳۴		ویژگی‌های مجله‌های جعلی
۳۸		ج. دسترسی آزاد ترکیبی
۴۰		اطلاعات مجله‌های بازاریابی شده در وبگاه مجله‌یابی الزویر
۴۰		مزایای انتشار به صورت دسترسی آزاد برای نویسندگان مقاله

۴۲	دسترسی آزاد به داده‌های پژوهشی
۴۳	فصل ۲. معرفی پایگاه‌های دسترسی آزاد
۴۳	مقدمه
۴۳	بخش ۱. دسترسی به مجله‌ها و مقاله‌ها
۴۳	الف. جستجوی منابع دسترسی آزاد از طریق موتور جستجو گوگل اسکالر
۴۵	ب. راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد
۴۸	ت. دسترسی به منابع دسترسی آزاد کتابخانه‌ها با اویستر
۵۰	ث. دسترسی به مقاله‌های دسترسی آزاد طلایی با پیپریتی
۵۱	ج. دسترسی به مقاله‌های دسترسی آزاد سبز و طلایی با CORE
۵۲	ح. دسترسی به مقاله‌های دسترسی آزاد حوزه اقتصاد کشاورزی با AgEcon search
۵۳	ط. دسترسی به مقاله‌ها از طریق مخزن دیجیتالی «آرزیو»
۵۴	د. کتابخانه عمومی علم
۵۵	ذ. دسترسی به مقاله‌های حوزه علوم تربیتی و آموزش و پرورش با «اریک»
۵۵	ر. دسترسی به مقاله‌های پزشکی با «پاب مد»
۵۶	ز. دسترسی به اطلاعات پزشکی به زبان ساده با «مدلاین پلاس»
۵۷	س. دسترسی به مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و پوسترهای پزشکی با F1000Research
۶۱	نمونه درخواست مقاله از نویسنده
۶۲	بخش ۲. دسترسی آزاد به پایان‌نامه‌ها با کتابخانه‌های ارشد و دکترا
۶۳	الف. پایگاه Open Access Theses and Dissertations
۶۵	ب. پایگاه PQDT Open
۶۶	پ. دسترسی به پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های اروپا با «دات یورپ»
۶۹	بخش ۳. دسترسی آزاد به کتاب‌ها
۷۱	فصل ۳. سایر منابع اطلاعاتی آموزشی برخط
۷۱	الف. کتابخانه دیجیتالی جهانی
۷۹	ب. کتابخانه بین‌المللی دیجیتالی کودکان
۸۱	ت. دسترسی به فایل‌های پاورپوینت با «اسلایدشیر»
۸۵	فصل ۴. دسترسی آزاد به منابع اطلاعات علمی در ایران
۸۵	بخش ۱. معرفی چند پایگاه علمی داخلی
۸۵	الف. کاوش منابع اطلاعات علمی با موتور کاوش علم‌نت
۹۰	ب. پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)

۹۳	ت. سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
۹۷	ث. کتابخانه‌های عمومی کشور و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور
۱۰۱	ج. جستجوی منابع کتابخانه‌های کشور با لیب
۱۰۴	بخش ۲. دسترسی به منابع آموزشی رایگان
۱۰۴	الف. پایگاه «مکتب‌خونه»
۱۰۵	ب. تخته سفید
۱۰۷	فصل ۵. آموزش رایگان درس‌های دانشگاهی با موک‌ها
۱۰۷	آموزش رایگان درس‌های دانشگاهی با موک‌ها
۱۱۱	فهرست منابع

مقدمه

مقاله‌های مجله‌های علمی در مره‌ی به‌روزترین و مهمترین منابع اطلاعات علمی هستند، اما به دلیل افزایش سرسام‌آور قیمت مجله‌های علمی، دسترسی به آن‌ها فقط محدود به افرادی شده است که محل کار یا تحصیل آن‌ها با اساتذت مالی اشتراک مجله‌های مذکور را دارد. ناشران تجاری، نشر مجله‌های علمی را دست‌انگشته‌اند و هر ساله قیمت آن‌ها را افزایش می‌دهند. سرعت رشد قیمت مجله‌ها در سال‌های گذشته چندین برابر نرخ تورم بوده است (داورپناه، ۱۳۸۶).

اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی علمی مانند «تامسون روترز»^۱، «اسکوپوس»^۲، «ساینس دایرکت»^۳، «پروکوئست»^۴، «امرالده»^۵، «وایلی»^۶ و امثالهم برای دانشگاه‌ها بسیار هزینه‌براست و فقط دانشگاه‌های دارای بودجه کافی می‌توانند برخی از این پایگاه‌ها را مشترک شوند. در سال ۱۳۹۶ تنها یکی از دانشگاه‌های دولتی ایران فقط بابت اشتراک یک ساله پایگاه اطلاعاتی ساینس دایرکت، مبلغ یک میلیارد و پانصد هزار تومان پرداخت کرده است! علاوه بر هزینه گزاف، ناشران تجاری محدودیت‌هایی را نیز در استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی برای دانشگاه‌ها و مراکزی که مشترک پایگاه‌هایشان هستند، اعمال می‌کنند. این موارد ممنوعه در قراردادهایی که بین ناشران تجاری و دانشگاه‌ها منعقد می‌شود ذکر می‌شود. به طور

1. Thomson Reuters

2. Scopus

3. Science Direct

4. ProQuest

5. Emerald

6. Wiley

مثال، دانشگاه‌ها را از اینکه مقاله‌ها را از طریق امانت بین کتابخانه‌ای در اختیار دیگران قرار بدهند، منع می‌کنند یا دسترسی به پایگاه‌ها را فقط از براساس آی پی^۱ اجازه می‌دهند. برخی ناشران تجاری، در توافق‌نامه‌ای که با نویسنده امضا می‌کنند از وی می‌خواهند تمام حق مؤلف را به آن‌ها تفویض کند به طوری که نویسنده اجازه ندارد متن کامل^۲ مقاله خود را به طور مثال، حتی در وبگاه شخصی خود در دسترس عموم قرار دهد.

خوانندگان این کتاب اگر عضو هیئت علمی، پژوهشگریا دانشجوی تحصیلات تکمیلی باشند، حتماً با چالش دسترسی به مقاله‌های علمی خارجی مواجه شده‌اند. به طور مثال، از طریق جستجو در اینترنت، یک مقاله بسیار مرتبط با موضوع پایان‌نامه‌ای که در حال کار کردن روی آن هستند یافته‌اند، اما دانشگاه محل تحصیل آن‌ها اشتراک پایگاه اطلاعاتی حاوی آن مقاله را ندارد و برای دریافت متن کامل آن باید هزینه گزافی را پرداخت کنند که به دلیل نبودن کار اعتباری، بین‌المللی پرداخت هزینه آن حتی در صورت استطاعت مالی امکان‌پذیر نیست.

بحران قیمت و دسترسی به مجله‌ها و کمبود بودجه کتابخانه‌های دانشگاهی برای خرید مجله‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی، بخش دسترسی آزاد^۳ را موجب شد. هدف دسترسی آزاد، دسترس‌پذیری کردن انتشارات علمی از طریق اینترنت در کوتاه‌ترین و سریع‌ترین زمان ممکن بدون دریافت هزینه است. اطلاعاتی که در قالب دسترسی آزاد منتشر می‌شوند، به صورت رایگان، بدون محدودیت و به طور برخلاف^۴ در دسترس هستند. فلسفه وجودی دسترسی آزاد این واقعیت است که تولیدات علمی منتج از پژوهش‌هایی که با بودجه عمومی و دولتی انجام شده‌اند باید برای عموم مردم در دسترس باشند چرا که بخشی از بودجه دولت از مالیات‌دهندگان یعنی همان مردم تأمین می‌شود.

در بخش اول این کتاب به تعریف دسترسی آزاد و یک چگانه به وجود آمد؛ چه مزایایی برای نویسنده و مردم دارد؛ و به چه روش‌هایی انجام می‌شود؛ و مدل‌های اقتصادی آن چگونه است، پرداخته شده است. ویژگی‌های مجله‌های جعلی یا چاپ‌ولگر که به سوءاستفاده از نام دسترسی آزاد منتشر می‌شوند نیز در این بخش ذکر شده است تا دانشجویان را از ارسال مقاله

1. IP-Based

2. Full text

3. Open access

4. Online

برای این مجله‌ها بر حذر دارد.

در بخش بعدی پایگاه‌های اطلاعاتی، مخازن دیجیتال و وبگاه‌هایی معرفی شده‌اند که از طریق آن‌ها می‌توان به مقاله‌های مجله‌ها و همایش‌ها، کتاب‌ها و همچنین پایان‌نامه‌های رایگان دسترسی پیدا کرد. در ادامه وبگاه‌های آموزشی که به صورت آزاد و رایگان در دسترس عموم قرار دارند، معرفی شده‌اند.

مطالب این کتاب در کارگاه‌های آموزشی، سخنرانی‌ها و کلاس‌های درسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی (از جمله برای درس‌های «پایگاه‌های اطلاعاتی» در مقطع کارشناسی و درس‌های «جایگاه‌شناسی ارتباطات علمی» و «خدمات اطلاعاتی تخصصی») تدریس شده است. از آنجایی که آشنایی با «دسترسی آزاد» برای همه اعضای جامعه علمی مفید فایده است، تصمیم به نگارش این کتاب گرفته شد تا دانش کسب شده با همگان به اشتراک گذاشته شود. لازم به ذکر است که یکی از آموزش‌هایی که کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی کشورهای پیشرفته دنیا به دانشجویان ارائه می‌دهند «سواد انتشار علمی»^۱ است که یکی از مهمترین مباحث آن «دسترسی آزاد» است.

مخاطبان این کتاب را سه دسته می‌دانند:

۱. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، پژوهشگران و دانشجویان تحصیلات تکمیلی همه رشته‌های علمی؛

این دسته می‌توانند با خواندن مطالب بخش این کتاب با مفاهیم مرتبط با دسترسی آزاد آشنا شده و با دانش کسب شده در مورد روش‌های انتشار به صورت دسترسی آزاد، در مورد نشر آثار خود به صورت دسترسی آزاد تصمیم بگیرند. همچنین اطلاعات مفصلی که در این بخش درباره ویژگی‌های مجله‌های جعلی / پیاه اگر که با عنوان دسترسی آزاد منتشر می‌شوند، داده شده است، دانشگاهیان را از گمراه شدن در دام این مجله‌ها نجات می‌دهد. بخش دوم کتاب نیز برای دسترسی به منابع اطلاعات علمی معتبر دسترسی آزاد راهگشا خواهد بود.

۲. کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی و مراکز پژوهشی: کتابداران دانشگاهی در کشورهای توسعه یافته، همان‌طور که در بخش اول این کتاب آمده است، بزرگ‌ترین حامیان دسترسی آزاد بوده‌اند که نه تنها کاربران خود را به استفاده از منابع دسترسی آزاد سوق داده‌اند، بلکه مشوق دانشگاهیان به انتشار مقاله در مجله‌های دسترسی آزاد

نیز بوده‌اند. علاوه بر این، اغلب دانشگاه‌های ایران مجله‌های علمی خود را به صورت دسترسی آزاد منتشر می‌نمایند. کتابداران ایرانی به ویژه آنان که در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی ضعیف از لحاظ بودجه، شاغل هستند و از فقر منابع اطلاعاتی رنج می‌برند می‌توانند راهنمای کاربران خود به استفاده از منابع دسترسی آزاد بوده و نیز اعضای هیئت علمی را برای انتشار به صورت دسترسی آزاد هدایت و ترغیب کنند.

۳. اعضای هیئت علمی گروه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی می‌توانند در درس‌های مختلف از اطلاعات این کتاب در تدریس خود استفاده نموده و کتابداران آینده را برای یاری رساندن به کاربران خود آموزش دهند.

www.ketab.ir